

Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrizî Şerhleri

Osman Ünlü*

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Özet:

Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerinden olan Sâib-i Tebrizî'nin Türk Edebiyatı üzerindeki etkisi bilinmektedir. Bu yazıda şimdiye kadar üzerinde çok fazla durulmayan Sâib-i Tebrizî Divanı'na Türk Edebiyatında yapılan şerhlere değinilerek söz konusu şerhler kısaca tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sâib-i Tebrizî, Sebk-i Hindî, şerhler.

The Commentaries of Sâib-i Tebrizî In The Turkish Literature

Abstract:

Sâib-i Tebrizî, who is one of the important representatives of Sebk-i Hindî, has a grand effect on the Turkish Literature. In this article, we will touch on his diwan that wasn't mentioned enough and commentaries of Sâib-i Tebrizî will be briefly introduced.

Key Words: Sâib-i Tebrizî, Sebk-i Hindî (Indian Style), commentaries.

Eski Türk Edebiyatı araştırma ve incelemelerinde çoğu zaman manzum edebî ürünler ön planda tutulmaktadır. Bundan dolayı Türk Edebiyatı'ndaki nazım ürünleri dışındaki diğer edebî türler yıllar boyunca fazla inceleme konusu olmamıştır. Fakat son zamanlarda eski nazım geleneğinin yanında nesir geleneğimiz üzerinde yapılan araştırmalarda hissedilir bir artış görülmektedir. Eski nesir geleneğimiz üzerine yapılan bu araştırmalarda öncelik edebî şerhler ve hikâye külliyatlarıdır. Biz bu çalışmada, bir dönem Türk şiiri üzerinde önemli etkiler bırakmış olan Sâib-i Tebrizî Divanı'nın Türkçe şerhleri hakkında tanıtıcı kısa bilgiler vermeyi amaçladık.

Şerh, Arapça bir kelime olup "açma, yarma, genişleme, açıklama ve izâh etme" anlamlarına gelir. Terim olarak şerhin tanımı ise şöyle yapılabilir: "Bir kitabın ibâresini yine o lisanı veya bir lisan-ı âherde tafsîl ve izâh ederek müşkilâtını açma"(Şemseddin Sâmî, 1317, s.773). Ahmet Vefik Paşa, şerhi *Lehce-i Osmanî*'de şu şekilde tarif etmiştir: "Özü açıp teşrih, tefsîr, tavlîh etme, te'lifât, müşkilâtını hal ve tefsîr etme, dilim dilim yarar gibi bir metni telvîh etmek, şürûh."(Ahmet Vefik Paşa, 2000, s.826) Tunca Kortantamer ise şerhi "bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması" (Kortantamer,1994, s.1) olarak tarif eder. Eski Türk Edebiyatı incelemeleri yapılırken çoğu zaman "metin şerhi," "metin tahlili," ve "metin tenkidi" terimleri birlikte kullanılmaktadır. Fakat bu kelimelerin her birisinin başka bir kavramın karşılığı olarak kullanılması gerekir. Bir yazısında bu kavram karmaşası problemine değinen Mine Mengi, "metin

* E-Posta: osman_unlu@yahoo.com

incelemesine ilişkin kavramların hâlâ tam olarak ne anlama geldikleri, metin incelemesi içindeki yerleri, farklı, benzer ve aynı olan yanlarının net olarak açıklık kazanamadığını” ve bunun da “metin incelemesine ilişkin temel kavramlar üzerinde henüz gerekli çalışmaların yapılamamış olmasından” ileri geldiğini söyler (Mengi, 1997, s.8).

Eski Türk Edebiyatında İran şairlerinin eserleri üzerine yapılan şerh ve tercüme büyük yer tutmaktadır. Fakat nedense bu tür eserlerin üzerinde yeteri kadar durulmamış ve gerektiği kadar inceleme yapılmamıştır. Hâlbuki bu eserler hem medreselerde birer ders kitabı olarak okutulmuş, hem de Türk edebî geleneğinin içinde önemli yer sahibi olmuşlardır. Bu şerhlerin hem sayı hem de değer bakımından en önemlileri *Hâfız Divânı* ve Sâdî'nin eserlerine yapılanlardır. *Mesnevî*'ye yapılan şerhler de göz ardı edilmemelidir. İşaret edilen metinlerle ilgili o kadar çok şerh yapılmıştır ki, bunların sadece listesi belki sayfalar tutar. Malzemenin bolluğundan dolayı araştırmacılar dikkatlerini daha çok bu şerhler üzerine toplamışlar, diğer şerhleri ise ikinci plâna atmışlardır. İşte bu ikinci kısım şerhlerden biri de *Sâib-i Tebrizî Divânı*'na yapılan şerhlerdir. Gerek Sâdî'nin eserlerine, gerekse *Hâfız Divânı*'na yapılan şerhler kadar olmasa bile Sâib-i Tebrizî şerhleri, Türk şerh geleneğinde dikkate değer bir malzeme olarak karşımızda durmaktadır. Bununla birlikte Sâib-i Tebrizî şerhlerine ayrıntılı bir yaklaşım, bildiğimiz kadarıyla şimdikiye kadar olmamıştır.

Sâib-i Tebrizî, Tebriz veya Isfahan civarında Abbasâbâd köyünde 1011/1603'te doğar. Şah I. Abbas, 1015/1607'de Tebriz'i Osmanlılardan alır ve Ermenilerle Azerîleri İran'a götürür. Sâib de bunların arasındadır. Gençliğinde hacca gider. Dönüşünde Osmanlı şehirlerinde bir müddet kalır. Daha sonra Herat, Kâbil ve Lâhor'a da gider ve bir ara Keşmir'de bulunur. 1041/1632'de İran'a döner. Isfahan, Meşhed, Kum, Kazvin, Erdebil ve Tebriz'de hayatını devam ettirir. Şah II. Abbas'ın 1077/1666'da ölümüne kadar yanında kalır ve “Melîkû's-şuarâ” lakabıyla anılmaya başlar. Aynı yıl Konya'ya gelir. Mevlânâ'nın türbesini ziyaret edip bir müddet burada kalır. Sâib, Tebriz'e döndükten sonra burada bir Mevlevî dergâhı kurar ve 1079/1669'da öldüğü zaman bu dergâhın hazînesine gömülür.¹

Sâib-i Tebrizî'nin şiirlerinin büyük çoğunluğu, diğer şâirlere nazîre olarak kaleme alınmıştır. Fakat buna rağmen şiirleriyle “Sebk-i Hindî”nin² en önemli temsilcilerinden biri olmuş; Türk Edebiyatında da derin etkiler bırakmıştır. Sâib-i Tebrizî'nin en önemli eseri, *Divânı*'dır. Ayrıca *Mahmûd u Ayâz*, *Kandehar-nâme*

¹ Sâib-i Tebrizî'nin hayatı hakkında daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Tahsin Yazıcı (1966): “Sâib”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul, s.75-76; Abdülbâki Gölpinarlı (1983): *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, s. 445; Ali Genceli (1942): “Tebrizli Sâib”, *Türk Amacı*, S.I, Ankara, s.33-36; Meserret Diriöz (1978): “Sâib'in Türkçe Şiirleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Y: XVI/1-2, 1977-1978, Ankara, s. 277-278.

² Sebk-i Hindî hakkında daha fazla bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Haluk İpekten (1986): *Nâilî*, Ankara, s. 12-15; Ömer Okumuş (1989): “Hind Üslûbu (Sebk-i Hindî)”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, S.17, Erzurum, s. 107-117; Fahri İz (1967): *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, C.II, İstanbul, s. XLVII-LIII.

ve *Makâle-i Tenbeku* adlı eserleri de bulunmaktadır. Sâib-i Tebrizî'nin az sayıdaki Türkçe şiirleri divânının bazı nüshalarının sonuna ilave edilmiştir.³

Türk Edebiyatı'nda Sâib-i Tebrizî Divânı'nı şerh etmiş olan şârihler ve eserleri şunlardır:

İsmet Mehmed Efendi

İstanbul'dur. "Hacı Efendi" adıyla meşhur olmuştur. Süleymaniye'de müderrislik yapmış ve Nakşibendî tarikatine girmiştir. Osman Efendi'den hüsn-i hat dersleri almıştır. *Tuhfe-i Şâhidî*'nin bir şerhi ve bazı şiirleri de bulunmaktadır. Ölüm tarihi 1160/1747'dir. (Râmiz Hüseyin, 1994, s. 227; Müstakimzâde, 1928, s.375; Şemseddin Sâmî, 1316, s. 3157; Mehmed Süreyyâ, 1996, s. 840)

Bayezid Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Ef. No. 3249'da bulunan bir mecmuanın 112b-124b yapraklar arasında, İsmet Mehmed Efendi'nin Sâib-i Tebrizî'nin bir gazeline yaptığı şerh vardır. Nüshanın sonundaki ibârelerden mecmuanın 1135/1722 sonlarında tertip edilip "fakîrin kaleminden sâdir olduğunu" anlıyoruz. Mecmuanın zahriyesinde "Mecmua-i İsmet Efendi" kaydı bulunmaktadır.

Pîrîzâde Osman Sâhib

Doğum tarihi 1122/1710'dir. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin oğludur. Öğrenimini bitirip müderrislik yaparken 1158/1745'de İstanbul kadısı, 1165/1751'de Anadolu Kazaskeri, 1169/1755 tarihinde de Rumeli Kazaskeri olmuştur. 1170'de görevinden alınarak Bursa'ya gönderilmiştir. 1175/1761 ve 1179/1765'da iki defa daha Rumeli Kazaskeri olduktan sonra 1182/1768'de şeyhülislâmlığa getirilmiştir. On yedi aya yakın bir süre bu makamda kaldıktan sonra Rusya seferi sırasında görevinden azledildi. Kısa bir süre sonra da 1183/1770 yılında vefat etmiştir. "Edip ve şâir ve nükte-gû bir zât olup eş'ârında Sâhib tahallus ederdi." (Râmiz Hüseyin, 1994, s. 146-150; Müstakimzâde, 1928, s.684; Şemseddin Sâmî, 1316, s. 1587; Mehmed Süreyyâ, 1996, s. 1436; Bursalı Mehmed Tâhir, 1343, s. 113; Şefkat, yk. 36a)

Kendisinin tertip ettiği bir mecmuada, Sâib-i Tebrizî'nin elif harfinde bulunan gazellerinden yedisini şerh etmiştir. Bu şerhin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Reşid Ef. No. 1022/2'dedir. Mecmuanın zahriyesinde "Pîrîzâde merhûm Osman Molla Brusa'da menfi iken Sadrâzam Râgîb Paşa'ya yaptığı makâme-i bedîyyedir ki dest-i hattıyla müsveddesidir. Kezâlik zeylinde ebyât-ı

³ Bu şiirlerin metinleri için şu kaynaklara bakılabilir: Ali Canib Yöntem (1928): "Sâib'in Türkçe Gazelleri", *Hayat Mecmuası* C.III, Sene, 1927-28, s.4; Meserret Diriöz (1978): "Sâib'in Türkçe Şiirleri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Y: XVI/1-2, 1977-1978, Ankara, s. 277-301; Ali Genceli (1942): "Tebrizli Sâib", *Türk Amacı*, S.II, Ankara, s.52-60; Zekiye Sâdıkî (1948): *Sâib-i Tebrizî'nin Türkçe Gazelleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Mezuniyet Tezi, No. 1551, İstanbul.

Sâib şerh ve beyân eylediği âsârlarıdır” ibâresi vardır. Şerhin müsveddesi mecmuanın 30b-41b ve 110a-114b yaprakları arasında bulunmaktadır. Nesih hatla temize çekilmiş metin ise bu iki müsveddenin arasında, 42a-109b yapraklarındadır. Şerhin sonu eksiktir. Ayrıca istinsah kaydı ve tarihi de bulunmamaktadır. Fakat şârih, eserini Bursa’da sürgün bulunduğu sırada yazdığına göre telif tarihi de 1170 ve 1175 yılları arasında olmalıdır.

Ebû Bekir Nusret Efendi

18. yüzyıl şâirlerindedir. Hayatı hakkında pek fazla bir bilgimiz yoktur. Harputludur. Çankalzâde lakabıyla tanınmıştır. İstanbul’da Nur-ı Osmaniye Câmii Kütüphanesi’nde hâfız-ı kütüblük yapmıştır. Bu arada isteyenlere Farsça dersleri de verdiği biliniyor. Tıp ilminde bilgisinin olduğunu “*Mâhazar*” isimdeki eserinden anlıyoruz. Bu eserin mukaddemesinden otuz küsur senedir İstanbul’da ikamet ettiği de anlaşılıyor. Kaynaklar onun üç dilde de şiir yazabildiği konusunda birleşiyorlar. Fatim Efendi, onun şiirlerinin “mürûr-ı zaman ile kazâzede-i rûzgâr” olduğunu söylüyor. Nusret, 1208/1793’de İstanbul’da vefat etmiştir. Mezarı Eyüp civarında Kaşgarî dergâhındadır.⁴ Adanalı Surûrî vefatına “Nusret Efendi eyledi azm-i bekâ meded 1208/1794” tarihini düşürmüştür. (Surûrî, 1255, s.282)

Ebû Bekir Nusret Efendi’nin divânının üç nüshası bulunmaktadır.⁵ Onun tıpla ilgili olan eseri *Mâhazar*, “*Mâhazar fi’t-tıbbu’r-Rûhânî ve’l-Cismânî*” adıyla İstanbul’da 1245/1829 ve 1301/1883’de olmak üzere iki defa basılmıştır. Ebu Bekir Nusret’in en önemli eserleri ise *Sâib-i Tebrizî Divânı* şerhleridir. Bu şerhler farklı zamanlarda yazılmış üç ayrı eserdir. Fakat çoğu kütüphane kayıtlarında bu metinlerden sanki tek bir esermiş gibi bahsedilmektedir. İlk eser, Sâib-i Tebrizî’nin “elif” kafiyesinden yazdığı gazellerin⁶, ikincisi “te” harfindeki gazellerin şerhidir.⁷ Son eser ise *Sâib-i Tebrizî Divânı*’nın her harfinden birkaç gazel seçilerek yapılan şerhin bulunduğu metindir.⁸

⁴ Silahdarzâde Mehmed Emin: *Silahdar Tezkiresi*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Ef. Tarih, No. 795, y.73a; Şefkat: *Tezkire-i Şuarâ-yı Şefkat*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 3916, yk. 74a; Arif Hikmet: *Arif Hikmet Tezkiresi*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî No. 789, yk. 61a; Fatim (1275): *Hâtime-tü’l-Eş’âr*, İstanbul, s. 407-408; Mehmed Tâhir (1343): *Osmanlı Müellifleri*, C.III, İstanbul, s.340; Muallim Nâci (1309): *Esâmi*, İstanbul, s.322; Mehmed Süreyyâ (1996): *Sicill-i Osmanî*, C.IV, İstanbul, s.1278; Şemseddin Sâmî (1316): *Kâmûsu’l-A’lâm*, C.VI, İstanbul, s.4578.

⁵ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No. 515, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine No. 879 ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıflar No. 808.

⁶ Manisa İl Halk Kütüphanesi No. 2693, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye No. 1139 ve Lala İsmail No. 528.

⁷ Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye No.1139 (elif harfli gazellerin şerhiyle aynı cilttedir), Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail No. 161.

⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud No. 3377 ve Hafid Efendi No. 368.

Ömer Fâik

Hâcegândan olup sonradan şikk-ı sâni defterdarlığında bulunmuş ve 1245/1829'da vefat etmiştir. *Nizâmü'l-Atik fi Bahri'l-Amik* isiminde Türkçe tarihî bir eseri ile mürşidi Neccâr-zâde Şeyh Sıddık Efendi'nin menkıbelerinin anlatıldığı *Makâlât-ı Sıddikiye* adında bir eseri bulunmaktadır. (Bursalı Mehmed Tâhir, 1343, s. 106; Franz Babinger, 2000, s. 378; İnal, 1988, s. 350-351)

Ömer Fâik, Sâib-i Tebrizî'nin ney hakkındaki bir gazelini şerh etmiştir. Eserin başında bulunan "Dîvân-ı Sâib müzâkeresi esnâsında evsâf-ı nâyı hâvî otuz üç beyt bir gazel-i bî-bedel manzûr-ı âcizânem oldukda meânî-i ibâre ve hakikati ve ba'zı rumûzât-ı esrâr-ı aşkı mutazammın ve sâlikân-ı râh-ı aşka sırr-ı nâyı mübeyyen ve muâyyen ettiği meşhûd-ı bâsıra-i yakînim olmağla her ne denli çilekeş-i meydân-ı cehâlet ve maârif ü ulûmdan bî-behre hîre-nişin-i belâgat isem dahi musîb u gayr-ı musîb-i nâ-şekîb olarak kudret mertebe gazel-i mezkûrun şerh ve tercemesine tennûre-bend-i miyân-ı arzu ve ihvâna bir berg-i sebzdir" ibaresi eserin yazılış sebebi hakkında bilgi vermektedir. Eserin sonundaki tarih ibaresinden 1234/1819'de telif edildiği anlaşılmaktadır.

Ömer Fâik'in bu şerhinin Süleymâniye Kütüphanesi Kasidecizâde Bölümü No. 718/6 ile İzmir Bl. No. 622/1'de, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 3736'da ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y.394'de kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.

Mehmed Murad

Damadzâde Kazasker Mehmed Murad Efendi'nin torunu, Nakşibendî şeyhlerinden Abdülhalîm Efendi'nin oğludur. 1203/1788'de İstanbul'da doğmuştur. Medrese eğitimini bitirdikten sonra Çarşamba'daki Murad Molla tekkesine çekilmiş ve ölümüne kadar burada kalmıştır. Dergâhın ihtiyaçlarını görürken aynı zamanda *Mesnevî* dersleri vermiş ve Sultanahmed Camii'nde vâizlik yapmıştır. Kitap meraklısı bir zât olan Mehmed Murad, Murad Molla Kütüphanesine birçok kitap vakfetmiş, Dârülmesevi adında bir kütüphâne kurmuştur. Bugün her iki kütüphane de Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde bulunmaktadır. (Murad Molla ve Darülmesevi(Şeyh Murad) bölümleri) Mehmed Murad, 1264/1847 yılında vefat etmiştir. *Hulâsatü's-şüyüh* adında bir Mesnevî şerhi, *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî*, *Şerh-i Pend-i Attâr* adlı eserleri ve müretteb bir *Divânı* bulunmaktadır. (Ahmet Rifat, 1300, s. 235; Bağdadlı İsmail Paşa, 1972, s. 529; Bursalı Mehmed Tâhir, 1343, s. 169; Gökman, 1943, s.17)

Murad Molla, 18 Şevvâl 1256'da (13 Aralık 1840) Sâib-i Tebrizî'nin bazı şiirlerini şerh etmeye başlamış ve bu eserine *Gencîne-i Maârif* adını vermiştir. Eserin, Süleymâniye Kütüphanesi M.Arif-M.Murad Bölümü No. 262'de müsveddesiyle beraber bir nüshası vardır. Zahriyesinde "Sâib Divânı şerhinden birkaç cüz ve müsveddesi, Şârih eş-Şeyh el-Hâc Mehmet Murad en-Nakşibendî kuddise sirruhu" ibaresi bulunmaktadır. Nüshanın ilk on yaprağında eserin

müsveddesi vardır. Temize çekilmiş kısmı müsveddeden sonra başlamaktadır. Nüsha, 33 yaprak olup talik hatla yazılmıştır. Tam bir nüsha olmayıp baştan ve sondan eksiktir. Nüshanın, M.Molla bölümünde olmasından dolayı şârihin kendi hattıyla yazılmış olma ihtimali söz konusu olabilir.

Bu eserin diğer bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 9687 numarada bulunmaktadır. 69 yapraklı bu eserin başında “Murad Molla tekyesi şeyhi es-Seyyid el-Hâc Mehmet Murad en-Nakşibendî ibnü’ş-Şeyh el-Hâc Abdülhalîm en-Nakşibendî’nin Dîvân-ı Sâib Tercümesi” olduğu belirtilmektedir. Önsözünde, şârih eserin yazılış sebebini, telif tarihini ve ismini şöylece belirtmektedir: “Ezkiyâdan fetânet ve mârifet sâhibi nice kimselere *Dîvân-ı Sâib* tedrîsine şürû’ olunmağla bu fenn-i celîlin tâlib ve râğıblarına hediye olmak üzere bir muhtasar şerh yazılmak münâsib görülüp elli altı senesi şevvâl-i şerîfin onsekizinci günü tahrîrine şürû’ olundu. Ümîddir ki müyessir-i küll olan cenâb-ı Kibriyâ itmâmını mukadder ve erbâbı meyânında meşhûr ve mu’teber eder inşâallâhü teâlâ ve ismine dahi *Gencîne-i Maârif* tesmiye olundu.” Eserde Sâib-i Tebrizi’nin on dört gazelinin şerhi yapılmıştır.

Süleyman Fehim ve Ahmet Cevdet Paşa

Süleyman Fehim,⁹ 1203/1788’de İstanbul’da doğmuştur. Darphânede memurluk yaptıktan sonra Rumeli’de bazı görevlerde bulunmuştur. Emekli olduktan sonra evinde isteyenlere Farsça dersleri vermeye başlamıştır. Fehim’in Farsça dersi verdiği kişilerden biri de Ahmed Cevdet Paşa’dır.¹⁰ Ahmet Cevdet Paşa’nın eğitiminde önemli bir yere sahip olan Fehim, aynı zamanda ona “Cevdet” mahlasını veren kişi olarak bilinmektedir. Fehim, Sâib-i Tebrizî Divânı’nı şerhe başlamış; fakat bu şerhi tamamlayamadan 1242/1845’de vefat etmiştir. Bunun üzerine yarım kalan şerhi Ahmed Cevdet Paşa bitirmiştir. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 5593 ve Ty. 5594 ile Bayezid Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Ef. No. 3302’de olmak üzere üç nüshası vardır. Bizim gördüğümüz Bayezid Devlet Kütüphanesi’deki nüsha, Mehmed Nevâyî Eyyûbî tarafından istinsah edilmiştir.

Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul Üniversitesi Ty. 5593 numarada kayıtlı müellif nüshası hakkında “Cevdet Paşa’nın şerhi 1262’de (1845-1846) vefat eden Hoca Fehim Süleyman’ın başladığı şerhtir. 157. sayfanın sonunda, kenardaki hâşiyede belirtildiği gibi “be” harfinin başlarından divanın sonuna dek kendi el yazısıyladır; ancak divanı şerheden Fehim Süleyman’dır da Cevdet Paşa, bunu yazarak tamamlamış mıdır; yoksa Fehim şerhe başlamış, bitirememiş, sonra Cevdet Paşa mı şerh ederek bitirmiştir? Bu, düşünülecek bir şeydir. Fakat ‘tetimme’ dendiğine göre şerhin, Cevdet Paşa’ya ait olması doğrudur sanıyoruz.”

⁹ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal (1988): *Son Asır Türk Şairleri*, C.I, Ankara, s. 379-382; Ali Canip Yöntem (1988): “Fehim, Süleyman”, *İslam Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul, s. 537-538; Muallim Naci (1995): *Osmanlı Şairleri*, İstanbul, s.223.

¹⁰ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal: a.g.e. s. 236-243; Yusuf Halaçoğlu- M.Akif Aydın (1993): “Cevdet Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. VII, İstanbul, s. 443-450.

ifadeleriyle şerhin aslında kimin eseri olduğu konusunu tartışmaya açıyor. (Gölpınarlı, 1971, s.3) Bayezid nüshasının başında Ahmed Cevdet Paşa, “Fehîm’in vefâtı dolayısıyla”, “ve bu kadar sarf ettiği emek fenâ bulmamak için şâkirdân ve ehîbbâsı evrâk-ı mezbûrenin tashîh ve tebyîz olunması ve bir mikdar gazel şerh ile itmâm kılınması husûsunda bu fakîre akrabâ ve yakınların” ısrarları ve “fakîrin dahi merhûmun şâkirdânından olması” gibi sebeplerden dolayı şerhi tamamladığını belirtiyor. Bu ifadelerden şerhin Fehîm’in vefâtı sebebiyle yarım kaldığı anlaşılıyor. Ahmet Cevdet Paşa’nın da bu şerhi temize çekip Fehîm’in kaldığı yerden devam ederek eseri tamamladığını öğreniyoruz. Böylece Gölpınarlı’nın bu konudaki tereddütleri de açıklığa kavuşmuş oluyor.

Muallim Nâci

Edebiyatımızda Sâib-i Tebrizî ile en fazla meşgul olanlardan birisi de Muallim Nâci’dir. Nâci, *Sâib’de Söz* adlı eserinin yanı sıra *Sânihât-i Acem* ve *Mehmed Muzaffer Mecmuası*’nda (Muallim Nâci, 1306, s. 107-120) da Sâib-i Tebrizî’yle ilgili görüşlerini belirtmiştir. Nâci’nin bu açıdan en önemli eseri şüphesiz “*Sâib’de Söz*” adlı küçük kitabıdır.

Muallim Nâci, *Sâib’de Söz* adlı eserinde Sâib-i Tebrizî’nin yedi beytinin şerhini yapmıştır. Nâci, bu eserin mukaddimesinde Sâib’in şiirlerinin çoğunu değersiz olarak görür. “Divânında pek dil-nîşîn sözler bulunduğu hâlde âsârının çoğu değersiz şeyler olduğundan mıdır nedir kendisi beyne’l-üdebâ yâve-serâlıkla şöhret bulmuşdur (...) İran üdebâsı beyninde en âdi şâirlerden addolunan Sâib’in Divânı bizde bilakis mazhar-ı hüsn-i kabûl olmuş ve *Divân-ı Hâfız* gibi tadrîs olunan kütüb-i edebîye sırasına girmiştir. (...) Eş’ârı içinde pek rengîleri bulunduğu gibi pek çirkinleri de bulunur. İyi sözü az, fenâ sözü çoktur. Mâmafih iyileri intihâb ve cem’ edilecek olsa güzel bir divânçe meydâna gelir.” (Muallim Nâci, *Sâib’de Söz*, s. 9-11)

Sâib’de Söz’de Nâci, Sâib-i Tebrizî’nin “hakîmâne ve nâsîhâne bulunan” yedi beytinin şerhini yapmıştır. Burada önce “elfâz” başlığı altında kelimelerin gramer ve varsa terim anlamları verilmiş, daha sonra “meâl” ve “teemmül” başlıklarıyla beytin Türkçe anlamı yazılmış ve şerhi yapılmıştır.

Mehmed Muzaffer Mecmuası’nda da Sâib-i Tebrizî’nin 27 beyti ile 34 mısraının Türkçe tercümeleri verilmiştir. Muallim Nâci, *Sânihât-i Acem* adlı küçük eserinde de Sâib-i Tebrizî’nin bazı beyitlerine yer vermiştir.

Mehmed Hulûsi

Rize idâdisinde kâtiplik yapmıştır. Farsça’nın Türkçe’yle hiçbir alâkasının olmadığı ve dile gerek duyulmadığı yönündeki fikirlere cevap vermek için Sâib-i Tebrizî’nin bazı beyit ve mısralarını Türkçeye tercüme ettiği bir eser yazmıştır. Bu konuda Muallim Nâci’yi takip eden Mehmed Hulûsi, eseri 1331/1915’de *Mücevherât-ı Sâib-i Tebrizî* adıyla bastırır. Yazar, tıpkı Muallim Nâci gibi Sâib-i Tebrizî’nin çok fazla şiir yazdığını ve bunun sonucunda da

şiiirlerinin değęerinin düştüğünü ifade eder. “Hazretin Nâbî gibi çok Őiiir söylemekdeki heves ve arzusu gâlip olduğundan dîvânının kısm-ı âzamı ruhsuz ve hâyide sözlerle memlû olup aralarda serpilmiş olan hikemiyâtın aranıp bulunması ince bir sabır ve metânet” gerektirdiğini ifade eder. (Mehmed Hulûsî, 1331, s. 4)

Eserin Süleymâniye Kütüphanesi Tâhir Ağa Tekkesi No. 562, Yazma Bağışlar No. 2068, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y.101 ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları No. 130 ve 986/2’de olmak üzere dört yazması vardır. Gördüğümüz Süleymâniye Kütüphanesi’nde bulunan nüsha, 1340/1922 tarihinde istinsah edilmiştir. Baş tarafında “Şâirin hayâtıyla ebyât-ı müntehabe tercemelerini hâvî mecmuadır” ibaresi bulunmaktadır. Çizgili bir deftere rik’a ile yazılmıştır. Matbu nüshadan dokuz yıl sonra yazılan bu nüshada 1023 beyit ve 179 mısraın Türkçe tercümeleri verilmiştir. Matbu nüshada ise sadece 188 beyit ve 19 mısra bulunmaktadır. Buradan Mehmed Hulûsî’nin eserine daha sonra epeyce ilâveler yaptığını anlaşılmaktadır. Eserin adı matbu nüshasında “*Mücevherât-ı Sâib-i Tebrizî*” iken yazmalarda “*Hikemiyât-ı Sâib-i Tebrizî*” olarak geçmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Türk Edebiyatı’nda asırlar boyu derin etkiler bırakmış olmasına rağmen Sâib’in Őiiirlerine yapılan şerhler, Hafız’ın veya Sâdi’nin eserlerine yapılan şerhlerin yanında henüz tam anlamıyla değeriendirilmeye tabi tutulmamıştır. Burada da görüldüğü gibi şerhlerin çoğu dar bir alanda ve daha ziyâde şârihlerin küçük birer denemesi olarak kalmıştır. Sâib-i Tebrizî’nin Őiiirlerini etraflıca şerhinin yapıldığı eserler, Ebu Bekir Nusret’in şerhi ile Süleyman Fehim’in başlayıp ve Ahmed Cevdet Paşa’nın tamamladığı şerh olmuştur. Fakat bu şârihler de kelimeler ve kavramları ayrıntısıyla açıklayan ve gramer kurallarının üzerinde duran klâsik şerh metodunu kullanmamış; eserin sadece tercümesinin bulunduğu ve ancak gerektiği durumlarda okuyucuya bilgiler veren bir şerh yazma yolunu tercih etmişlerdir. Diğer eserler ise daha çok, adı geçen yazarların küçük birer şerh teşebbüsleri olarak kalmıştır.

Kaynakça

- Ahmed Rıfat (1300); **Lugat-i Târihiyye ve Coğrafiyye**, İstanbul.
- Ahmet Vefik Paşa (2000); **Lehce-i Osmanî** (Haz. Recep Toparlı), Ankara.
- Arif Hikmet; **Arif Hikmet Tezkiresi**, Millet Kütüphanesi Ali Emiri No. 789.
- BABİNGER, Franz (2000); **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara.
- Bağdadlı İsmail Paşa (1972); **Keşf-el-Zunun Zeyli, C.I**, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1343); **Osmanlı Müellifleri, C. III**, İstanbul.
- DİRİÖZ, Meserret (1978); "*Sâib'in Türkçe Şiirleri*", **Türk Kültürü Araştırmaları, Y. XVI/1-2, 1977-1978**, Ankara, s. 277-301.
- Fatin (1275); **Hâtimetü'l-Eş'âr**, İstanbul.
- GENCELİ, Ali (1942); "*Tebrizli Sâib*", **Türk Amacı, S.I**, Ankara, s.33-36.
- GÖKMAN, Muzaffer (1943); **Murat Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri**, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (1971); **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, C. III**, Ankara.
- _____ (1983); **Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Yusuf - AYDIN, M.Akif (1993); "*Cevdet Paşa*", **TDV İslam Ansiklopedisi C. VII**, İstanbul
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1988); **Son Asır Türk Şairleri**, Ankara.
- KORTANTAMER, Tunca (1994); "*Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*", **Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.VIII**, İzmir, s. 1-10.
- Mehmed Hulûsî (1331); **Mücevherât-ı Sâib-i Tebrizî**, İstanbul.
- Mehmed Süreyyâ (1996); **Sicill-i Osmanî** (haz. Nuri Akbayar), İstanbul.
- MENGİ, Mine (1997); "*Metin şerhi, tahlili ve tenkidi üzerine düşünceler*", **Dergâh, C.VIII, S.93**, İstanbul, s.8-10.
- Muallim Nâci (1309); **Esâmi**, İstanbul.
- _____ (1306); **Mehmed Muzaffer Mecmuası**, İstanbul.
- _____ (1995); **Osmanlı Şâirleri** (haz. Cemal Kurnaz), İstanbul
- _____ (1304); **Sâib'de Söz**, İstanbul.
- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin (1928); **Tuhfe-i Hattâfîn**, İstanbul.
- Râmiz Hüseyin (1994); **Âdâb-ı Zurafâ** (haz. Sâdık Erdem), Ankara.
- Silahdarzâde Mehmed Emin; **Silahdar Tezkiresi**, Millet Ktp. Ali Emiri Ef. Tarih, No. 795.
- Surûrî (1255); **Divan-ı Surûrî**, Bulak.
- Şefkat; **Tezkire-i Şuarâ-yı Şefkat**, İstanbul Üniversitesi Ty. 3916.
- Şemseddin Sâmi (1316); **Kâmûsu'l-A'lâm, C. VI**, İstanbul.
- _____ (1317); **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul.
- YAZICI, Tahsin (1966); "*Sâib*", **İslâm Ansiklopedisi, C.X**, İstanbul.
- YÖNTEM, Ali Canip (1988); "*Fehim, Süleyman*", **İslam Ansiklopedisi, C. IV**, İstanbul